

8У
К95

12887-

КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ
ІМ. О. М. ГОРЬКОГО

На правах рукопису

КУЧНИСЬКИЙ МИКОЛА ВІКТОРОВИЧ

ЖУРНАЛ "КИЄВСКАЯ СТАРИНА"
І УКРАЇНСЬКИЙ ЛІТЕРАТУРНИЙ ПРОЦЕС
КІНЦЯ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Ю. 01. 03 - література народів СРСР
/українська/

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата філологічних наук

Київ - 1990

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова

100313260

Праця виконана на кафедрі української літератури Київського державного педагогічного інституту ім. О. М. Горького.

Науковий керівник – провідний науковий співробітник Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР,
доктор філологічних наук, професор
П. М. Ф Е Д Ч Е Н К О.

Офіційні опоненти – доктор філологічних наук, професор
Р. Т. Г Р О М " Я К
– кандидат філологічних наук, доцент
С. С. К І Р А Л Ї

Провідна організація – Івано-Франківський державний педагогічний інститут ім. В. Стефаника /кафедра української літератури/.

Захист відбудеться " 23 " 11 1990 р. о 15 год.
на засіданні спеціалізованої ради К ІІЗ. ОІ. 03 в Київському державному педагогічному інституті ім. О. М. Горького /252030 Київ,
вул. Пирогова, 9/.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського державного педагогічного інституту ім. О. М. Горького.

А गरेферат розіслано " " 1990 р.

Учений секретар
спеціалізованої ради *Вишневська* Г. П. Вишневська

Актуальність дослідження. Журнал "Киевская старина" /1882-1906/ - визначне явище в історії української культури. Початкова мета журналу, зумовлена самим назвою, обмежувалася проблемами значення старовини Південного краю Росії. Однак уже в перше десятиліття виходу журналу його програма була значно розширена і актуалізована, як говорилося в заяві: "...редакция будет стараться приблизить старину к интересам и пониманию современного читателя и выяснять помощью исторического освещения прошлых судеб впа России"¹.

Дослідження з археології, історії, етнографії, фольклору та літературознавства Південної Росії; мемуари, хроніки, щоденники, записки, спогади, художні твори, біографії, некрологи; описи народного побуту, звичаїв, світогляду; стародавні наспіви, незаписані думи, казки, легенди, пісні - такий основний зміст журналу.

Єдиний на Східній Україні історико-белетристичний орган, журнал "Киевская старина" охоплював усі сфери тодішнього життя в найрізноманітніших його верствах і виявах. Історичне минуле і сучасне становище українського народу, критика шовіністичної політики царського уряду, пропаганда культурно-національних надбань України - ось ті проблеми, висвітлення яких утверджувало "Киевскую старину" як активний фактор у суспільно-політичному й літературному процесі кінця XIX - початку XX століття.

Значення "Киевской старини" в розвитку української культури визначається складом редакції, до якої входила професура Київського університету та духовної академії, і авторами-дописувача-

¹ Лашкевич А.С. От редакции журнала "Киевская старина", 22 февраля 1888 г. // Рукописний відділ ЦНБ ім.В.І.Вернадського АН УРСР. - Ф.ІІ2. - Од.зб.6. - Арк.І.

ми, серед яких В. Антонович, О. Веселівський, В. Винниченко, Б. Грінченко, М. Драгоманов, С. Єфремов, І. Карпенко-Мариш, М. Коцюбинський, П. Куліш, О. Лазаревський, С. Потебня, М. Старицький, М. Сумцов, Леся Українка, І. Франко та ін.

Багато уваги приділяла "Киевская старина" здійсненню національно-культурної програми, головною тезою якої було утвердження і надання прав українському народу на творення самостійної науки і літератури. Відводячи чимало місця матеріалам історичного, географічного характеру, "Киевская старина" порушувала також питання про шляхи розвитку української літератури. У визначенні виховної, громадської функції літератури журнал надавав пріоритетного значення тій ролі, яку повинно відіграти українське художнє слово у піднесенні духовності й національної самосвідомості народу. З цих позицій він підходив до розв'язання проблем реалізму і народності, висунувши чимало теоретико-естетичних концепцій, взятих на дослідження спадщини минулого та поточного літературного процесу.

Осмислення провідних суспільно-літературних тенденцій, відбитих у "Киевской старине", залишається актуальним і сьогодні. Нині вже неможливо ефективно розв'язувати кардинальні проблеми розвитку літератури без урахування естетико-теоретичної думки і художнього досвіду минулого. "Без ясного розуміння того, що тільки точним знанням культури, створеної всім людством, тільки переробленням її можна будувати пролетарську культуру - без такого розуміння нам цього завдання не розв'язати"².

Цими загальнометодологічними положеннями й визначилась актуальність дисертації.

² Ленін В. І. Завдання спілок молоді // Повн. збір. тв. - Т. 41. - С. 290.

Мета і завдання дослідження. Всебічне, комплексне дослідження місця й ролі "Киевской старини" в розвитку українсько літератури кінця XIX - початку XX століття передбачає висвітлення таких проблем:

- історично-культурні передумови виникнення журналу, становлення його редакційного ядра та авторського активу;

- процес формування націоналістично-культурної програми журналу, актуалізація його проблематики: від ретроспективної спеціалізації та узагальнених оцінок явищ минулого до аналізу явищ осмислення провідних тенденцій поточного літературного процесу;

- характеристика провідних тенденцій розвитку української літератури та їх інтерпретація на сторінках "Киевской старини". Детально оглянути основну проблематику літературознавчих досліджень та літературних виступів, дати аналіз визначальних матеріалів, що належали колу провідних авторів журналу /В.Горленко, В.Науменко, С.Понімарьов, Л.Старицька-Черняхівська, І.Франко і ін./ . Особливу увагу звернули на ті оцінки в діяльності журналу, які досі в нашому літературознавстві обминалися або оцінювалися упереджено негативно /літературна дискусія 1902-1904 рр.; участь у ній С.О.Сфрємова, літературний дебят В.Винниченка тощо/;

- не претендуючи на остаточне наукове вирішення поставлених завдань, по можливості адекватно оцінити "Киевскую старину" в контексті тогочасного літературного й журнального процесу, спростувавши при цьому ряд усталених в нашому літературознавстві досі невиправданих кон'юнктурних його оцінок.

Наукова перспектива. Радянське літературознавство зробило чимало в дослідженні ролі, місця періодичної преси у розвитку літературно-естетичної думки. Досить згадати праці О.Бабишкіна,

М.Бернштейна, Р.Гром'яка, О.Дея, І.Дорошенка, В.Дмитрука, М.Комішанченка, М.Нечитайла, В.Поважної, П.Пономарьова, Г.Сидоренко, П.Тедченка та ін. Тим часом "Киевская старина" і її роль в розвитку української культури і літератури найменш досліджена, а привагідні оцінки її здебільшого не зовсім об'єктивні.

Рефероване дослідження - по суті перша спроба монографічного нарису про "Киевскую старину", в якому на основі детального вивчення її 25-річного комплексу, а також архівних матеріалів рукописних відділів Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка АН УРСР, Центральної наукової бібліотеки імені В.І.Вернадського АН УРСР, Львівської наукової бібліотеки імені В.Стефаника АН УРСР розглядається розвиток української літератури кінця ХІХ - початку ХХ століття та еволюція теоретико-естетичної думки доби, а також місце і роль журналу в цих процесах.

Як і всяка перша спроба вирішення малодослідженої проблеми, ця праця не претендує на вичерпну повноту. Деякі питання у ній лише порушені, інші /історичні, економічні, філологічно-лінгвістичні матеріали, надруковані в "Киевской старине"/ згадуються побіжно, у зв'язку з головним завданням - суспільно-літературною характеристикою журналу.

Методологічний оснoвoс дослідження є марксистсько-ленінська логіка, принципи історизму, як вони склалися в теоретично-літературних концепціях видатних представників науково-естетичної думки кінця ХІХ - початку ХХ століття, зокрема Д.Багалія, О.Веселовського, О.Потебні, М.Сумцова та ін.

У дисертації широко використано літературно-критичні праці російських і українських письменників і вчених, досліджен я радянських літературознавців з історії української літератури, жур-

налістики.

Автор дослідження намагався познати системний підхід до явищ літературного розвитку з історико-генетичним і типологічним як передумова осмислення проблем в його цілісності, функціонуванні і розвитку.

Такий підхід вимагав врахування різних ступенів і рівнів вивчення розвитку літературного процесу на зламі двох століть, аналіз і синтез конкретних спостережень над окремими історико-літературними фактами. З цією метою використовувалась і структурна методика, і метод типологічних узагальнень.

Теоретико-практичне значення результатів дисертації та їх апробація. "Киевская старина" з своїх суспільних і естетичних позицій зробила спробу збагнути коло проблем у сфері дальшого розвитку української літератури. Глибокий і всебічний аналіз фактів дає можливість повніше з'ясувати діяльність "Киевской старини" і, разом з тим, ввести в літературно-науковий вжиток новий фактичний матеріал, який допоможе чіткіше висвітлити роль журналу в розвитку національної культури українського народу та літературного процесу кінця XIX - початку XX століття.

Сучасна літературознавча наука закономірно звертається до своєї історії. В пам'ятках минулого вона виявляє не тільки характеристики конкретних станів літературознавчої думки, зумовлених специфікою і рівнем суспільної свідомості історичної епохи, а й критерії оцінки власного руху. Звернення до минулих етапів має не тільки суто наукове, а й практичне значення, оскільки збагачує історичним досвідом сучасну теорію естетичного і культурного виховання.

Результати дослідження можуть бути використані в процесі

викладання вузівських курсів історії української літератури, журналістики, критики, при читанні спецкурсів і спецсеминарів, при написанні курсових і дипломних робіт, при створенні підручників і методичних посібників для студентів-філологів, учнів загальноосвітніх шкіл, учителів.

Положення дисертації апробовані в Київському державному педагогічному інституті ім.О.М.Горького, на наукових конференціях у Ніжинському та Чернігівському пединститутах, в Бериславському педагогічному училищі Херсонської області, а також при читанні лекцій і проведенні семінарських занять у Київському міському педагогічному училищі № 3. Окремі розділи і вся дисертація обговорювалися на засіданні кафедри української літератури Київського державного педагогічного інституту ім.О.М.Горького. По темі дисертації опубліковано 5 статей і тез, загальним обсягом 2,5 друкарських аркушів.

Структура дослідження. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури.

Зміст дисертації

У вступі обґрунтовується актуальність обраної теми, розкривається стан її вивчення, формулюються основні завдання і мета дисертаційного дослідження, визначаються його методологічні основи, наукова новизна, викладаються рекомендації відносно практичного використання одержаних результатів.

Перший розділ - "Історія створення "Имевской старини" - присвячений розгляду процесу створення журналу - від задуму до його реалізації.

Задум створити журнал виник в травні 1861 року, коли на

квартирі М.Чагого зібралися представники київської "Громади" - Володимир Антонович і Олександр Лазаревський, щоб обговорити питання про видання в Києві журналу, що висвітлював би минуле України. Та гоніння на українське слово і літературу, узаконене Балувєвським циркуляром /1865/, Емським царським указом /1876/ унеможливили створення журналу. "На Україні українське слово, прибите урядовим сбухом, бачилось, завмерло зовсім, - писав І.Франко. - Коли про людський сором і пропускала цензура децю по-українськи, так то хіба країні нісенітници в роді віршів якогось Шибитька. В Галичині одинокий український орган "Правда" впав серед повної байдужості читачів. Львівська народовецька громада відчула сей уладок і почала думати над способами піднесення народного стигу"³.

Становище журналістики на Східній Україні було ще гіршим. Після закриття "Основи" /1862/ та припинення видання "Черниговського листка" /1863/ аж до 1900 року не було жодного українського періодичного видання. Короткі відомості про літературно-мистецьке життя на країні вищували газети, що виходили російськомовно: "Киевский телеграф", "Киевское слово", "Одесский листок", "Харьков", "Екатеринославский листок", "Волянь" та ін. Особливо слід відзначити київську газету "Заря" /1880-1886/, з першого номера заманіфестувала прогресивний напрям, друкуючи рецензії на художні твори, театральні вистави, згадуючи імена переслідуваних і заборонених в Росії діячів /зокрема Герцена/, повідомляючи про успіх українського спілка в Петербурзі - виконавця українських пісень в обробці М.Лисенка, газета уїдла со пи-

³ Франко І.Я. З останніх десятиліть ХХ в. // Збір. творів: У 50 т. -

сала: "Неужели для того, чтобы слушать малорусскую музыку необходимо отправляться из Малороссии в Петербург?"⁴. Але в час реакції на Україні російська періодика звичайно не могла задовольнити потреби українців у розвитку національної літератури й культури.

У 1881 році третій пункт Емського указу про категоричну заборону українських п'єс був переглянутий, в результаті чого стали дозволять /хоч і з великим обмеженням/ українські вистави і концерти.

Деяким потеплінням на українському культурному фронті скористалися В. Антонович, О. Лазаревський та брати Петро і Федор Лебединцеві. З січня 1882 року почала виходити "Киевская старина".

Першим її редактором-видавцем був Ф. Г. Лебединцев /1882-1887/, який багато сил і праці віддав становленню цього видання "...на поддержание журнала, при равнодушии нашего общества к местной старине"⁵. Ф. Г. Лебединцев постійно прагнув, щоб "сотрудники из людей науки всегда составляли главную силу "Киевской старины" /Т. 24.-С. III/. До складу редакції входило 50 співробітників, з яких виділяв Ф. Лебединцев 15 таких авторів, "...с помощью которых можно смело вести издание" /Т. 24.-С. III/.

З кінця 1887 року "Киевскую старину" видавав О. С. Лашкевич. Журнал "Русская старина" так писав про зміну редактора: "Издание это перешло в хорошие руки, новая редакция с честью и знанием дела ведет это издание по пути усовершенствования, проло-

⁴ Хроника. Нам пишут из Петербурга//Заря.-1881, 9 января.-№6.-С. 2.

⁵ Сумцов Н. Ф. Памяти Ф. Г. Лебединцева//Киевская старина.-1889.-

Т. 24.-С. II-III. Далі, посилаючись на журнал, подаємо том, сторінку.

женному настійливості покійного редактора"⁶.

Популярність журналу цього періоду підтверджує публікація М.Ф.Сумцова у "Русской старине", де наголошувалось: "Круг подписчиков самый разнообразный; кроме учителей, чиновников, асенных, немало графов, князей, высших сановников, архиереев, и все это постоянные, даже московский и закавказский генерал-губернаторы. В императорской публичной библиотеке за какой-то год самое большое число требований было на "Киевскую старину". В печати никогда ни одного худого отзыва, а сибирская газета поставила "Старину" нашу выше всех исторических журналов" /1889.-Кн.6.-С.731/. Цінні матеріали журналу передруковувались в періодичній пресі /наприклад, "Орловский вестник"/ /Т.80.-С.59/.

Доводом зміцнення популярності "Киевской старины" далеко за межами Росії й Східної України можуть бути 24 аркуші виписок з журналу, зроблені М.Павликом, які зберігаються в рукописному відділі Львівської наукової бібліотеки ім.В.Стефаника АН УРСР /Ф.42.-Сд.з1.2.-Арк.1-24/.

З серпня 1903 року на допомогу тимчасово виконувачому обов'язки редактора С.Ківліцькому приходять В.Науменко, який був затверджений редактором аж в 1903 році. Саме в цей період журнал чи не найбільше посприяв розвитку української літератури, її культури та історії. Так, починаючи з 1898 року постійно оголошувались конкурси на написання "Истории Малороссии" /1898/, а з 1904 - на крає оповідання і повісті, написані по-українськи. Уже в першому такому конкурсі в 1904 році взяло участь 27 авторів, переможцям визнано В.Винниченка /"Голота"/, М.Коцюбинсько-

⁶ Сумцов Н.Ф. Ф.Г.Лебединцев. Редактор журнала "Киевская старина" //Русская старина.-1889.-Кн.6.-С.722. Далі, посилавчись на цей журнал, подає вік, книгу, сторінку.

го /"Під мінаретами"/ та М.Чернявського /"Усе цістів"/, а в 1905 - подає на конкурс свої твори й авторів. Переможцем конкурсу став М.Чернявський за повість "Весняна повідь".

Та й сам редактор був автором більше ніж 100 статей з питань української мови, літератури, культури. Він познайомив читачів журналу з епістолярною спадщиною М.Максимовича та написав літературні огляди творчості М.Гоголя, Л.І.Глібова, Т.Шевченка та ін.

У 1907 році журнал припинив своє існування, бо був реорганізований в науково-публіцистичне видання "Україна".

На сторінках "Киевской старини" побачили світ 29 статей про М.Гоголя, 30 матеріалів про М.Максимовича, 167 розвідок про Т.Шевченка, 16 статей І.Франка про давню літературу, а також перші публікації ряду творів О.Кобилянської, М.Коцюбинського, С.Гуданського, Лесі Українки, В.Федьковича та інших класиків української літератури, що зробило б честь найпрогресивнішому журналу - політичному чи літературному.

Спілкуючи "Киевскую старину", журнал "Исторический вестник" писав: "Это богатая окровидница, которая долго еще не будет исчерпана, это широкая программа, намечавшая для будущих исследователей Украины пути и цели"⁷.

Другий розділ - "Шляхи розвитку реалізму української літератури на сторінках "Киевской старини" - простежує процес популяризації та інтерпретації журналом явищ української літератури від десьмої до літератури 70-90-х років ХІХ століття.

"Киевская старина" не обмежувалася публікаціями творів "д"

⁷ Данилов В. Літературні помилки // Исторический вестник. - 1907. - Т. 109. - С. 211.

вчих" у той час українських письменників, а й відводила багато місця творам митців попередніх поколінь, часто невідомих або надрукованих уперше. Велика кількість матеріалів присвячена таким етапним явищам в історії української літератури, як творчість Л.Глібова, С.Ковинського, М.Костомарова, І.Котляревського, П.Куліша, М.Максимовича, С.Гуданського, А.Свидницького, Т.Шевченка та багатьох інших.

І.Франко публікував тексти давньої літератури, добирав їх кращі варіанти, а також фольклорні та етнографічні матеріали. Серед них "Мистерия страстей Христовых", "Червонорусские вирши ХУЕ века", "К истории апокрифических сказаний", "Жнорусский громник", "Вирши на воскресение Христова", "К истории жнорусских апокрифических сказаний", "Жнорусская пасхальная драма", "Откровение святого Степана", дослідження "Иоанн Вишенский / Новые данные для его литературной и общественной деятельности/" та ін. Розвідки І.Франка й досі залишаються взірцем глибокого принципового аналізу, вони давали належну історично-естетичну оцінку пам'яткам давнини.

"Киевская старина" особливого значення надавала національному іменству, тій ролі, яку повинно відіграти українське художнє слово у вихованні національного характеру й свідомості народу. З цих позицій "Киевская старина" підходила й до розв'язання проблем національної специфіки українського характеру. У цьому зв'язку цілком закономірно в'являються на її сторінках публікації, присвячені історико-літературній діяльності М.Максимовича. "Признавая в Максимовиче первого деятеля на поле изучения киевской старины, - писал журнал, - ...мы считаем нравственным долгом отдать ему первому честь в новом издании "Киевской старины" /Т.І-С.171/.

На сторінках "Киевской старини" вміщено близько 30 розвідок про М.Максимовича, його листування з С.Аксаковим, Г.Найтков-Осно-в'яненком, П.Кулішем, Т.Шевченком, поетом С.Федирьовим, професо-ром М.Погодіним, братом редактора журналу П.Лебединцевим; спога-ди В.Науменка, І.Остєшенка; списки поетичних творів і кілька його поезій. Детальному аналізу піддається надрукований у першій кни-зі журналу за 1882 рік альбом М.Максимовича, який був біографією "добродушного романтика по натуре и по времени", "достойного пи-сателя и человека" /Т.І.-С.152-153/.

Поступово "Киевская старина" все більше розвивається як ук-раїнський історичний і літературний орган, де друкуються твори українських письменників, архівні матеріали, листи, спогади, на-укові розвідки з питань історії літератури, рецензії та відгуки на вистави, ввілейні статті тощо. Лїтневї номери щорічно присвя-чували Т.Шевченку. Серед документів і праць про Т.Г.Шевченка "Киевская старина" вперше познайомила читачів з листуванням пое-та з Б.Залеським, М.Лазаревським, Ф.Лебединцевим, М.Максимовичем, В.Тарновським; спогадами В.Карташевської, Н.Кисальчич, К.Піуно-вої, Г.Честахівського. В журналі вперше були надруковані всі ро-сійські твори Ісбзара. "Жодна газета чи журнал у тодїшній Росії не зробив такого внеску в шевченкознавство й не від такої актив-ної популяризації його творчості, як "Киевская старина"⁸.

Особливої уваги заслуговують виступи співробітника журналу В.Горленка. Його рецензії на "Очерки истории украинской литерату-ры XIX столетия" М.Петрова, повість "Захар Беркут" І.Франка, аль-манах "Рада" /1883/, поетичну збірку Я.Щоголева "Ворскло", а та-кож драматичні твори і, зокрема, "Три п'єси" І.Карпенка-Ки-

⁸ Історія української дожовтневої журналістики. - Львів: Вища шко-ла. - 1983. - С. 265.

рого, драму "Стеся" М.Кропивницького спростувать побутувчу нині думку, ніби журнал перші десять років публікував тільки матеріали про сиву давнину і не цікавився сучасними проблемами. Більше того, публікації про українську літературу, театр в умовах драконівської царської цензури, яка пильно стежила, щоб на сторінки журналу не потрапили не тільки українські твори, а й українські цитати в спеціальних мовознавчих наукових дослідженнях, вимагало великої громадської мужності.

Немала заслуга журналу полягає у виробленні високих естетичних виног до театру, у боротьбі за реалізм та народність драматургії і сценічної гри. Починаючи з 1895 року, журнал друкує /переважно вперше/ п'єси І.Карпенка-Карого, М.Костомарова, М.Кропивницького, І.Пухальського, В.Русиньова, М.Старицького, Г.Цеглинського, В.Ястребова; рецензії на драматичні твори і вистави, тріумфальні гастролі групи корифеїв українського театру в Петербурзі та Москві; окремі статті, присвячені М.Заньковецькій, М.Кропивницькому, М.Садловському та ін. Пильна увага до драматургії і театру була не випадковою. В умовах цензурних заборон українського друкованого слова театральна рампа була єдиним місцем, з якої воно могло звучати на повну силу.

Редакція "Киевской старини" не залишилась осторонь життєрепетних, болючих проблем українського театального життя, поглиблення реалізму драматургії і життєвість позитивного героя, виступивши проти традиційного етнографічного шаблону. Підтримуючи й погляризуючи кожне театральне починання, ставши на його захист, журнал постійно дбав про високу ідейно-естетичну якість драматургії й сценічних виступів.

Об'єктивні, реалістичні оцінки українського літературного

процесу другої половини ХІХ століття і окремих його учасників були нагальні потреби в час, коли переважна більшість діячів української літератури бракувало елементарної поінформованості і конкретно-історичного підходу до даних минулого. На сторінках "Київської старини" було спростовано багато неточностей, фальсифікацій, тенденційних висвітлень, допущених в оцінках Є.Гребінки, І.Котляревського, Г.Сковороди, Т.Шевченка та ін.

Такі, своєю публікаціями першоджерельного матеріалу та аналітичними розвідками про нього "Київська старина" вперше ввела до наукового обігу значну кількість літературних пам'яток, зробила помітний вплив в осмисленні їх історико-естетичної цінності та дальшого розвитку української літератури.

Третій розділ - "Титання розвитку української літератури кінця ХІХ - початку ХХ століття на сторінках журналу "Київська старина" - досліджує історичні зміни, обумовлені загальними суперечливими процесами розвитку літератури кінця ХІХ - початку ХХ століття і роль журналу в їх осмисленні та спрямуванні.

В цей період молода генерація українських письменників прагнула подолати певну патріархальну замкненість національної культури, зухиті традиції етнографічного побутування, европеїзувати її. Відкидаючи традиційні форми і засоби відображення життя, молоде покоління письменників шукає своїх шляхів для розширення проблематики літератури, утвердження нового героя, етичних та суспільних ідеалів, збагачення арсеналу образно-зображувальних засобів.

Серед письменників, що визначили зухідну лінію розвитку української літератури кінця ХІХ - початку ХХ століття і діяльність яких знайшла широкий резонанс на сторінках "Київської Ста-

рини", слід назвати В.Зиниченка, М.Коцбинського, Лесь Українку.

"Киевская старина" публікує рецензію на збірку поезій Лесі Українки "Думи і мрії". Рецензент, який підписався криптонімом Д.Д., висловлює цікаві спостереження про поему "Давня казка", визначає її як одну з кращих у збірці "Думи і мрії", звертає увагу на різноманітність творчих особливостей лірики Лесі Українки, на глибину почуттів і багатство образних засобів. Збірка "Думи і мрії", як відзначалось у рецензії, вносила нові риси в українську літературу: увага до ідейної тематики, поглиблена ліричність, філософічність, інтелектуалізм. Досліджуючи особливості самобутнього таланту Лесі Українки, журнал сприяв утвердженню її новаторської творчості, популяризував її серед читачів.

На сторінках журналу вперше було надруковано оповідання Лесі Українки "Приязнь", яке стоїть поряд з "Осіньов казкою" і "Примарою", прийнятими подихом революції. В рефереваній праці дається ідейно-естетичний аналіз оповідання, зосереджується увага на пошуках нового героя, що виступає в нових обставинах. Ця та інші публікації "Киевской старини" засвідчили світоглядну еволюцію самого журналу, який в епоху наростання визвольної боротьби в країні став приділяти більше уваги творам, що мали революційне спрямування.

"Киевской стариною" М.Коцбинський був представлений як письменник, який гаряче відстоював інтереси народу, як мислитель з художньо загостреним баченням світу, як ладина витонченої душевної організації, як художник інтернаціональної тематики, як вишуканий майстер слова.

В "Киевской старине" вперше були вміщені його твори, такі як "Дорогою цілю", "Fata morgana" /ч. I/, оповідання "Під мінаре-

тами". Аналізуючи ці твори, дисертант досліджує історію написання цих шедеврів класичної літератури та ценаурні втручання журналу, в художню канву повісті "Дорогськ щіною", мотиває появу їх на сторінках цього органу.

Крім художніх творів письменника, редакція журналу вміщує рецензії В.Мирвця на альманах "Дубове листя" та В.Поточного на "Сповідання" М.Кошбінського. Позитивну оцінку дають рецензенти газети "На віру": "Типи головних дійсуючих лиц обрисованн автором талановито и театально" /Т.83.-С.41/; про оповідання "Для загального добра" пишуться: "...осочность и свежесть присуда всему, что выходит из-под пера М.Кошбінского" /Т.83.-С.45/. Виражаччи захоплення тогочасними творами письменника, рецензент відносить до прорахунків автора "Посидинки" і "Дялечку", в яких образи інтелігенції, на його думку, відтворено досить блідо.

Честь "Киевской старине" як популяризатора творчості М.Кошбінського дав поява на IV сторінках великооб'ємного монографічного дослідження про письменника, де зроблено першу спробу критично осмислити все, написане автором прозових творів до того часу. Нарис написала дочка М.Старицького - Л.Старицька-Черняхівська, літературознавчі та театрознавчі статті якої, як і IV твори, в застійні часи були незастужено забуті і вилучені з історії української літератури або трактувались науковцями тільки негативно.

Високо оцінюючи естетико-мистецьку цінність творів М.Кошбінського, Л.Старицька-Черняхівська звертає увагу на їх ідейну злободенність, зокрема підкреслює це в образній характеристиці героїв. Прикладом може служити відтворення М.Кошбінським характеру Хоми Гудзя, його озлобленість "... против тех форм жизни, ко-

торые обуславливают подобные явления, которые отнимают у человека не только здоровье, силу, радость, но и способность смотреть на мир разумными глазами..." /Т.94.-С.325/.

Особливості української прози початку ХХ століття було поєднаними в ній художніми зображувальними засобами суміжних мистецтв: малярства і музики. В нарисі Л.Старицької-Черняхівської акцентується увага саме на цих особливостях стилю творів М.Коцюбинського, що виявилися в майстерному живописанні слівом з використанням засобів кольорової палітри і звукової гами. Так характеризується, зокрема, знаменита картина і частини "Гата шогбала" "Ідуть доці...": "Это уже чистая поэзия в прозе!" /Т.94.-С.166/. твердить рецензент, а слова "...западают в сердце, как капли слез" /Т.94.-С.324/. Висловлені ще на початку століття міркування дослідниці звучать актуально й досі, саме з ними перегукуються висновки сучасного літературознавця І.О.Денисюка: "...новелістика М.Коцюбинського вражає нас своєю сонцебризністю і водночас наслідком синтезу образотворчого, музичного мистецтва з словесним"⁹.

Питання розвитку літератури, літературної критики посіли в "Київській старині" чільне місце, особливо на зламі двох століть, ко: відділ літературної критики вів С.С.Сфремов /1876-1937/.

С.Сфремов - один з перших українських професійних літературознавців (згодом академік), а водночас один з перших вчених, що незаслужено постраждав від сталінського терору. Реабілітований державними органами, він потребує й очищення від наклепів і політичних ярликів, так щедро розкиданих у радянському літературо-

⁹ Денисюк І.С. Розвиток української малої прози ХІХ - початку ХХ ст. - К.: Вища школа. - 1981. - С.133.

знавстві. В дисертації зроблена спроба ґрунтовного аналізу статей С.С. Ормова "В поєсах новой краси" /1902/ і "На мертвой точці." /1904/ та їх співвіднесення з головними тенденціями розвитку української літератури кінця XIX - початку XX століття і тим самим залучується загальна негативна оцінка його літературознавчих концепцій.

Ормовська концепція історичного розвитку літератури містила відсутні елементи діалектики - у визначні неминучості перетворення новаторського літературного явища, на певній фазі його еволюції, в своє протилежність - шаблон.

Ключний плідний напрям в історії національних літератур має свою внутрішню динаміку, які й становить зовнішній фонд світової літератури. Розглядаючи сучасний етап літературного розвитку, накреслюючи перспективні лінії в майбутнє, С.Ормов вичає декадентські модні течії тупикопними відгалуженнями літературного процесу, визначав єдиним носієм художнього прогресу, здатним до самооновлення, - реалізм.

Ідея статті С.Ормова "В поєсах новой краси" викликана відозвом М.Вороного, опублікованя в "Літературно-науковому Віснику" /1901/, стала маніфестом українського декадансу. Запрошувачи письменників до участі в альманасі "З-над хмар і з долин", М.Вороний ставив перед ними такі умови: "Найбільшу увагу наємо звернути на естетичний бік видання, і, усуваючи наші моралізаторські і взагалі тенденційні заміри, обрати собі пред'являю зорев єдине - чисту штуку"¹⁰.

І.Франко першим піддав низівній критиці декларації М.Воро-

¹⁰ Дорожкевич О. До історії модернізму на Україні // Гітти і революція. - 1925. - № 10. - С.72.

ного. Визначчи потребу оновлення реалізму, збагачення проблематики української літератури, відходу від шаблонів, І.Франко підкреслював необхідність для поетів тримати тісний зв'язок з сучасністю, з некучими суспільними проблемами доби. Поезія, за І.Франком, повинна служити загальному прогресу, визвольним ідеалам людства. Тільки така поезія має право на існування.

Занепокоївшись тим, що ідеалістичні в своїй суті псевдонаторські тенденції українських декадентів можуть згубно вплинути на розвиток літератури початку ХХ століття, С.Сфремов пише статтю в "Київській старині" "В писках своєї краси" /Т.79/, як відповідь на маніфест М.Вороного. Тут він розглядає літературний процес початку ХХ століття як складну систему літературних взаємодій - притягань і відтискувань. Нове народжується не в результаті абсолютного розриву з традиціями минулого, до чого закликав М.Вороний, а внаслідок переоцінки його і збагачення. Мистецтво не розвивається шляхом революційних вибухів. Стара спадщина, попадаючи в нову ідеологічну атмосферу, не втрачає свого значення, зберігає в собі нетлінне, загальнолюдське, що переходить із епохи в епоху.

Розглядаючи літературний процес в типологічному аспекті, С.Сфремов відзначає наявність письменників двох типів творчості: реалізму і модернізму, об'єктивного і суб'єктивного спрямування таланту, схильність до певних принципів відтворення дійсності та жанрових структур.

На підтвердження своїх постережень С.Сфремов рецензує альманах "З-над хмар і з долин", у якому взяли участь письменники різних устремлень, поглядів, бажань, темпераментів, талантів.

Об'єктом його критики стали не просто твори молодого генера-

ції, а ті, "...в котрих найбільше різко звучит отмечена, вище нота растеряности, неуменія розібратися в смысле произведения или даже изложить его более или менее сносно" /Т. 85.-С. 318/.

Саме такчи С.Сірець визнавав "Коли сонце сходить" Є.Мандушевського, "Мої лілії" О.Кобилянської, "Агіє развіонат" "Литтєві аналогі" Г.Хоткевича, "Відвітас", "Руки" Н.Кобринської, "Турки" І.Липи, "Н в Лазор" В.Кравченка, "За Кадильну" А.Лукиновича, "Сніг горять" М.Никіва, "Восток і Запад", Південі /псевдонім Камінського А. - М.К./.

Це був глибокий в основному об'єктивний аналіз ідейних і естетичних основ українського декадансу, який, на думку критика, є вираженням індіферентності до суспільних і політичних питань. Буття творчого "новаторства" прибічників краси, апологетів "чистого мистецтва" є відраза до змалювання того суспільства, яке він бачить, яке їх оточує, до злищення і спису потреб, праці, радснів, його ідеалів і потяг до заглиблення в сутінки егзистенціального "я".

Відсутно чи приховано відкидаючи ідеї попередників, молода література, на думку критика, не висунула жодного геніального таланту. Причина цьому - відсутність знання життя: "...извращение и искажение действительности, выдумки, крайне тенденциозное освещение, погоня за вычурными образами и символами, натянутость, холодность, увлечение фразой и красивой поэзией в ущерб внутреннему смыслу" /Т. 85.-С. 388/.

Спостереження і висновки його статей "В поисках новой красоты", "На мертвой точке" про модернізм, тенденційність, гармонію змісту і форми збіглися з поглядами І.Франка. Вони і сьогодні не втратили своєї актуальності і значення. Написані в період

творчого мовчання В. Стефаніка, Марка Черемшини, спадку літературної діяльності О. Кобилянської, в час, коли українська література стала, за влучним висловом С. Єфремова, "на межі двох точок", вони мали великий резонанс в суспільстві, який переріс у кардинальну дискусію початку ХХ століття про шляхи розвитку літератури, її напрям, завдання, зміст.

Записавши С. Єфремова в буржуазні націоналісти, радянські літературознавці безапеляційно й однозначно визначали його позицію у цій дискусії, його оцінку окремих письменників та й сам журнал "Киевская старина", який опублікував ці статті, як пропаганду буржуазного націоналізму.

У реферованому розділі детально аналізується хід дискусії /1902-1904 рр./, думки і висновки її учасників: М. Косача, М. Мочульського, Олени Пчілки, Лесі Українки, І. Френка, Г. Хоткевича та ін.

Автор дисертаційного дослідження намагався з позицій об'єктивного історизму осмислити проблему цієї літературної дискусії в значній мірі спотворену офіційними "версіями", щоб тим самим посприяти відродженню генетичних джерел української культури та повернення в літературно-мистецький обіг чесного імені С. О. Єфремова.

Публікація творів В. Винниченка, М. Коцюбинського, Лесі Українки, які найбільшою мірою відбивали новаторські тенденції в розвитку української літератури початку ХХ століття, виступи С. Єфремова, С. Пономарьова, О. Потебні та інші стали вершинною точкою в ідейно-художній еволюції "Киевской старини", яка від колишнього певного академізму все більше тяжіла до найтасмнішого зв'язку з сучасним суспільно-політичним життям та його адекватного

зображення в літературі й мистецтві.

У висновках підводяться підсумки, узагальнюються результати дослідження і оцінюється внесок "Київської старини" в літературний процес кінця XIX - початку XX століття. При цьому основна увага приділяється ролі журналу у формуванні ідейно-естетичних засад української літератури на різних етапах її розвитку: від давньої літератури до сучасного стану її вивчення.

Діяльність "Київської старини" становить значний історико-літературний інтерес у вивченні розвитку літературного життя України кінця XIX - початку XX століття. Аналіз провідних суспільно-літературних тенденцій, зміст журналу свідчать про те, що українська література розвивалась не одиноким потягом, що в ній відображені гострі ідейно-естетичні і соціально-політичні процеси. Підтвердженням цього зокрема є літературно-критична дискусія 1900-1904 років, започаткована "Київською стариною". Поручуючи естетико-естетичні проблеми, дискусія набула в українській літературі великого суспільно-політичного звучання; виявила наявність в ній різних ідейно-естетичних напрямів, неоднорідні письменницькі угруповання.

"Київская старина" з усім своїм літературно-культурним архівом матеріалу дає можливість ширше і глибше дослідити літературний процес кінця XIX - початку XX століття, з'ясувати важливі питання творчості ряду письменників у контексті літературного процесу того часу.

Основні положення дисертації викладені в таких статтях:

- I. Питання драматургії і театру на сторінках "Київської старини" // Ідейно-художнє новаторство в українській літературі: 36 наук. праць. - К.: 1985. - С. 88-94.

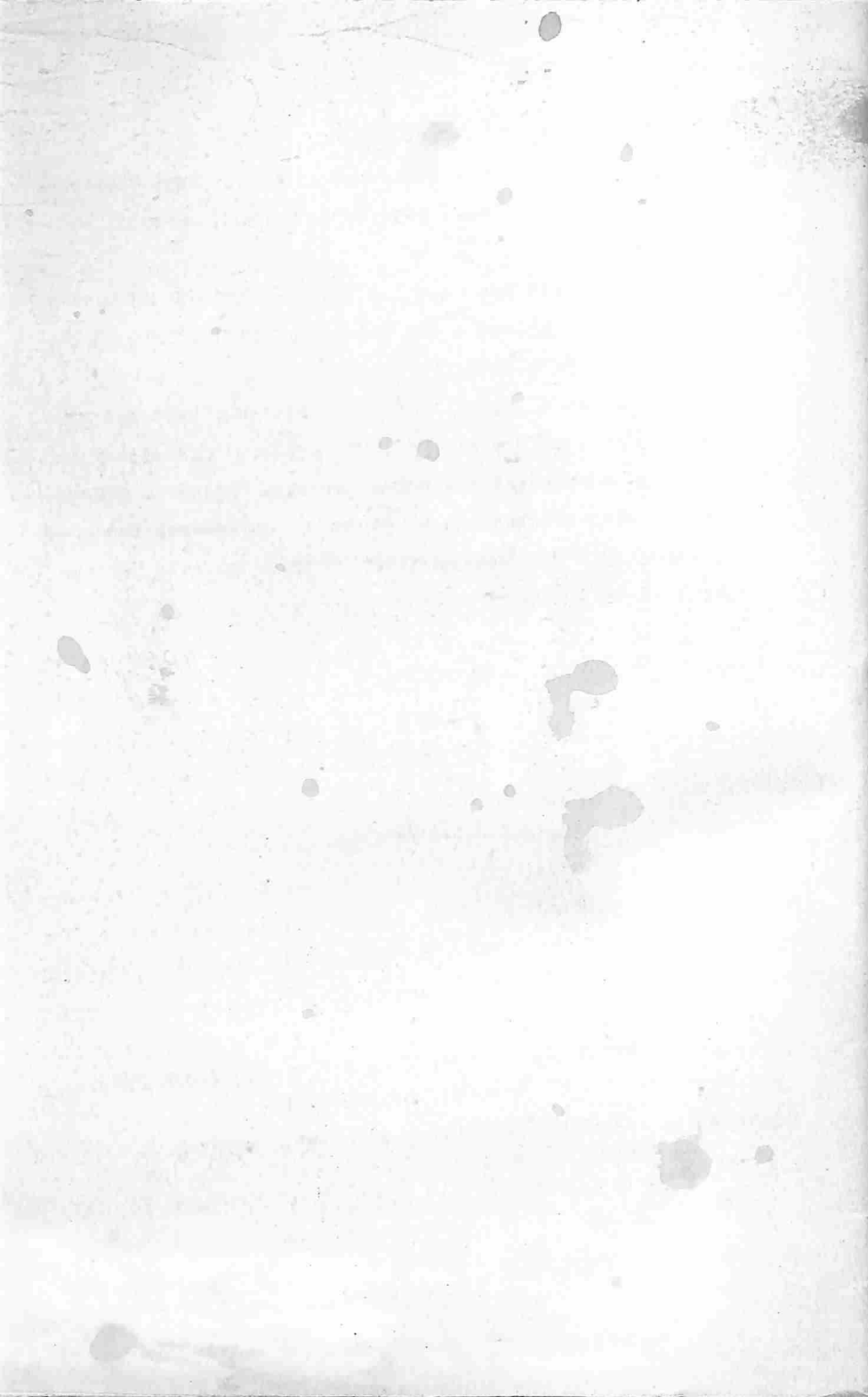
2. М.О.Максимович і його оточення на сторінках журналу "Киевская старина." //Українська мова і література в школі. - 1985. - № 2. - С.69-72.
3. Журнал "Киевская старина" про Л.І.Глібов //Глібівські читання, присвячені 160-річчю з дня народження поета. Тези доповідей. - Ніжин:1987. - С.27-28.
4. Дружба Т.Шевченка і М.Щепкіна /за матеріалами "Киевской старини"/ // Український театр. - 1988. - № 6. - С.23-25.
5. Творчість М.Коцюбинського в оцінці журналу "Киевская старина" //Обласна науково-методична конференція, присвячена 125-річчю з дня народження М.М.Коцюбинського. Тези доповідей. Частина I.- Чернігів: 1989. - С.82-84.

ЛВЗу -

Підписано до друку 08.10.1990р. Об'єм 1,1. Формат 60x84 1/16.

Друк офсетний. Тираж 50екз. Зам. 569. Безплатно.

Ротапринтна дільниця КДПІ ім.Горького, Київ, Пирогова, 9.

8У

Б/К

К95 Кучинський М.В.

Журнал «Київська старина»

укр. літерат. процес

1990

Б/У

